

ואילו בחזון איש (ג,טו) צידד שאפילו קציצת החוט היתר אינו מועיל וצריך להטיל הכל מחדש. ועוד כתב: אפילו לדעת האומרים קציצה מועילה, נראה שצריך לקוצצו מהגדיל ואין די קציצה מתחילת הענף.

ויש לעיין לדעה זו האם די בחיתוך החוט בעיקרו, שעתה כבר אין החוט שייך לציצת, או שמא צריך להסירו לגמרי כי מ"מ קשור וכוון עם שאר הגדיל.

הוסיף ציציות שלא במקום הכנפות — נראה להוכיח מדברי האחרונים (מובאים במשנ"ב י,יט) שיש איסור בדבר. אך יתכן שאין אסור מדאורייתא (ויל"ע באשל אברהם בוטשאטש מהדו"ת י). ולפי זה יש ליתן טעם במנהג המקפידים שלא להשאיר חוטים ארוכים סביב כל הטלית (ראה בספר ציצית הלכה למעשה ו,ז) שהנה כתב בבית שער (לגר"ע בלום. או"ח י) שאף ציציות התלויות מאליהן בבגד, יש בהן דינא ד'הטיל למוטלת' ואיסור בל תוסיף, וא"כ חוששים הם לאותם החוטים הגם שאינם על הכנף.

דף פט

'ארבעה צריכים הכרזה: המסית ובן סורר ומורה וזקן ממרא ועדים זוממין. בכולהו כתיב בהו וכל העם, וכל ישראל...' — ואף על פי שכל הארבעה צריכים הכרזה ופרסום, לא אמר רבי עקיבא לשמרו עד הרגל ולהמיתו אלא בזקן ממרא לבדו (וכ"מ ברמב"ם — ממרים ג,ח). והטעם, לפי שרק בזקן ממרא נאמר ולא זידון עוד — שהוא דבר גדול שיש בו חיזוק לדברי תורה ולקבלה המסורה (עפ"י חדושי הר"ן; כסף משנה ממרים ג,ח. וע' בספר תורה תמימה (דברים יג,יב) תמה על חילוק זה. ובספר 'ממורה נועם' האריך בישוב תמיהתו. אכן בתוספתא (יג) מפורש שרע"ק ור"י נחלקו בכולם. ע' במפרשי התוספתא שם ובממ"ג שם).

ועוד, רק בו נאמר וכל העם ישמעו ויראו [ולא 'ישראל' כדכתיב במסית ובבן סורר ומורה] — 'ז'עם' היינו המוניים, והמה אינם מתפעלים בשמיעה כי אם בראיה חושית' (רש"ש. וע"ע יד דוד וערוך לנר).

'בעדים זוממים כתיב והנשארים דלא כולי עלמא חזו לסהדותא' — אין להקשות הרי בן סורר ומורה אינו מצוי כלל, ושייך רק בתקופת שלשה חדשים בלבד מכל ימי חייו, גם דין זקן ממרא אינו אלא במומחה שהמרה פי בית דין הגדול ואינו מצוי, והלא עדים זוממים מצויים משני אלו יותר? אלא בעדים זוממים ובמסית נאמר ולא יוספו לעשות עוד כדבר הרע הזה, משמע אותו דבר ממש (כמו בשמואל-א ט,כט ובעזרא י,ה. וה"כ' של כדבר היא כ"ף ההתאמתות כמוש"כ הרד"ק). לא כן בבן סורר ומורה ובזקן ממרא אין כתיב אלא ישמעו ויראו, ולא זידון עוד — הכוונה כאשר ישמעו כיצד חמור עונשו של זה שאכל תרטימר בשר, וכן יראו במיתתו של זקן ממרא שהמרה פי הסנהדרין, ייראו מלעבור על שאר מצוות הדת והוראות החכמים. ושפיר מתקיים וכל העם, וכל ישראל כי באלו אין המדובר על לקיחת מוסר לענין המסוים שראו בלבד (עפ"י חדושי הר"ן; רש"ש).

'שכל המוזמין מקדימים לאותה מיתה...' — שאין להם לצפות למיתה אחרת, אלא משכימים לאותה מיתה שנגמר בה דינו של נידון (רש"י מכות ב.). ור"י פרש 'מקדימין' — לכתחילה צריך להמיתן במיתה שזממו, אבל אם אי אפשר לעשות כן, נמיתם בכל מיתה אחרת מד' מיתות בית דין (עתוס' שם).

(ע"ב) 'כגון עדו הנביא דכתיב כי כן צוה אותי... ומצאהו אריה' — הרשב"א (בשור"ת, ח"א יא) נשאל על פרשה זו, ובאר שהסיבה שהאמין לדברי הנביא שאמר לו לאכול ולשתות, מפני שאותו נביא היה נביא אמת בתחילתו [והוא מה שאמר אליו (מלכים-א יג, יח) גם אני נביא כמוך — ולולא שהיה נודע אצלו כנביא אמת, לא היה שומע לו], אלא שלאחר מכן נעשה נביא שקר. ולא היה לו לעדו לשמוע אל הנביא ההוא שהרי נאמרה לו נבואה שלא לאכול ולשתות, ואל לו לעבור על מה ששמע עד שיוגד לו בעצמו לאכול. ומה שבכל זאת שמע אליו — אפשר שסבר שמלכתחילה לא הבין כראוי את הנבואה [כעין שמצינו ביונה בסמוך, שסבר 'נהפכת' מטובה לרעה דוקא ולא הבין נכונה].
ואם תאמר, מדוע כיהש בו אותו נביא — יש לומר שרצה לנסותו אם יעמוד בציווי שנאמר לו אם לאו. או שמא סבר שדבריו שלא לאכול עמו, כדחיה בעלמא נאמרו, כדרך חסידי ישראל כשאינם רוצים להנות נותנים עילות שונות להתרחק מהנאת הבריות. עד כאן מדברי הרשב"א ז"ל.

'תני תנא קמיה דרב חסדא: הכובש את נבואתו — לוקה. אמר ליה: מאן דאכיל תמרי בארבלא לקי?! מאן מתרי ביה?!...' — לא הקשו על המשנה עצמה, כיצד הנביא המתנבא מה שלא שמע נידון למיתה — מי מתרה בו? —
יש לומר שעל המשנה עצמה לא קשה שהרי התורה אמרה שדינו במיתה ועל כרחנו אינו צריך התראה [ומצינו עברות נוספות שנענשים עליהן ללא התראה כמובא לעיל פה:], אבל על מה שאמר שלוקה מלקות שאינן מפורשות בתורה מקשה, כיון שאי אפשר להתרותו מדוע ילקה.
ועוד, עיקר קושיתו אינה מדין 'התראה' אלא מי מודיע שכבש נבואתו. אבל במשנה מדובר כשהוברר שקרו ולכן אין להקשות 'מנא ידעי' (עפ"י בני חיי. וע' יד דוד).
ועוד יש לומר ששייכת התראה כשמתנבא דבר שלא שמע, כגון על ידי שני נביאים אחרים שנאמר להם להפך, או בכגון שהתנבא לעבור על דברי תורה (עפ"י ערוך לנר).

'אמר ליה מאן דאכיל תמרי בארבלא לקי...' — אין מובן מה ענין אכילת תמרים בארבלא לכאן. ואולי יש לפרש שהיה בבית רב חסדא איש אחד שדרכו היתה לאכול תמרי בארבלא, וכששמע דברי התנא קמיה דרב חסדא, אמר לו אותו אדם דאכיל תמרי בארבלא: 'לקי?! מאן מתרי ביה?!' (רש"ש. וע' בספר הערוך ערך 'תמר').

'... והא מיכה דלא יהיב ליה אות ואיענשו? — היכא דמוחזק שאני' — יש לתמוה מה מקשה, הלא ודאי עשה מיכה אות בתחילת נבואתו, שזהו התנאי לקבלת הנביא (כדברי הרמב"ם — יסודי התורה ז, ט)? ועוד, הלא נתקיימו נבואותיו שניבא לאחאב כמפורש בכתוב, וזהו ודאי אות גדול?
ויש לבאר על פי הנראה [לפום ריהטא] מדברי הכסף-משנה (שם ט, ג) שמה שנצטוינו להאמין ולציית לנביא בנתינת אות, זה רק לגבי הנבואה שאמר בשעת נתינת האות, אבל לענין נבואות בזמן אחר, אין חיוב להאמין לו על פי האות שנתן משכבר, שאין האות הוכחה להיותו נביא עולמית, ורק כאשר הוא מוחזק לנביא בישראל — מחויבים לשמוע בקולו תמיד, שאז הוא נביא ודאי. וזהו שהוכיחו מאברהם ואליהו — שאף על פי שלא נתנו אות ומופת באותה שעה, הואיל והוחזקו לצדיקים ולנביאי אמת, שומעים להם גם ללא אות (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ג עח).

'דאי לא תימה הכי, אברהם בהר המוריה היכי שמע ליה יצחק...' — לכאורה היה יכול להוכיח מיניה

וביה, דאי תימה הכי היה אסור לו לשמוע בקול מיכה להכותו, שהרי אסור להכות את חברו משום לאו דפן יסיף?

ויש להוכיח מכאן כמו שכתב הרמב"ם (חובל ה, א) שאיסור הכאה נאמר ב'דרך נציון ובזיון'. ואם כן כיון שאמר לו להכותו בדבר ה' ולא לשם חבלה, גם אם עדיין אינו מוחזק כנביא ושמא אינו אמת, מכל מקום לפי דבריו שמבקש להכותו בגלל ציווי ה', וגם רשאי הוא להאמינו בדבר, אין זה דרך נציון ובזיון ואין כאן איסור תורה שנדחה. לכך הוצרך להוכיח מאברהם ואלהיו (עפ"י אגרות משה חו"מ ח"ב סו ד"ה ועוד יש ראייה).

ועוד אפשר שלא הוכיח ממעשה זה בעצמו לפי שיש דעה (בפ"ח דב"ק) הסוברת שמותר לאדם לחבול בעצמו, ולפי זה כאשר אומר לו להכותו, אין איסור בדבר. לכך מוכיח מדברים האסורים לכולי עלמא (שם או"ח ח"ג עה).

'קדמו שטן לדרך, אמר לו: הנסה דבר אליך תלאה; הגה יסרת רבים וידיים רפות תחזק, כושל יקימוז מליך; כי עתה תבא אליך ותלא. אמר לו: ואני בתומי אלך. אמר לו: הלא יראתך כסלתך...' — יש ליתן טעם במה שהזכיר לו מעשיו הטובים שעשה עם הבריות; —

בא אליו השטן בטענה חזקה. אמר לו: כל פעלך הגדול להכניס נפשות תחת כנפי השכינה, לאמונת השם וייחודו ולסלקן מהבליהן, כל המפעל הגדול הזה ייהרס והיה כלא היה, שהרי כשיראו שהקב"ה שואל מעובדיו עבודה קשה זו שאינה טבעית ולא הגיונית, לשחוט את הבן האהוב, יאמרו מה בצע בעבודה כזו. גם אברהם יהא שנוא ומרוחק אצל כל, שיחשבוהו כאכזר ולא יחפצו ללמוד ממנו דרכי השם, וגם הנפשות אשר כבר עשה — יפרשו ממנו, ותהיה כל יראתו ועבודתו — כסלתו. מכשול ופוקה לו. [והלא אברהם נלחם כל ימיו לבטל אכזריות המולך, ונטע אהבה וחסד ורחמים בלב הכל, ועתה הגה הוא בעצמו הולך ומקריב את בנו...].

על כך ענה לו אברהם לשטן: ואני בתומי אלך — אין אני עושה חשבונות של רווח והפסד לריבון עולמים, את אשר אצווה — אקיים, והוא יעשה את שלו... (עפ"י ערוך לנר. וראה עוד בספר הפרשיות וירא).

'ככתבם וכלשונם'

'... ועל הכלל, אין בו (בבן סורר ומורה) עתה חטא מות ועל שם סופו הוא נדון, כמו שהזכירו רבותינו. וזה טעם וכל ישראל ישמעו ויראו — כי לא הומת בגודל חטאו אלא ליסר בו את הרבים ושלא יהיה תקלה לאחרים. וכן דרך הכתוב שיהיר כן כאשר ימותו לגדר, כדי שתהיה במיתתם תקנה לאחרים, כי הזכיר כן בזקן ממרא לפי שאין בהוראתו חטא שיהיה ראוי למות בו, רק הוא להסיר המחלוקת מן התורה, כאשר פירשתי שם. וכן בעדים זוממין שנהרגין ולא הרגו, וכן הזכיר במסית, לפי שהוא נהרג בדיבורו הרע בלבד אע"פ שלא עבד הניסת עבודה זרה ולא שמע אליו, אבל מיתתו ליסור הנשארים (רמב"ן תצא כא.יח. ע"ע בספר שפתי חיים — ראש השנה).

(ע"ב) 'דיהב ליה אות... היכא דמוחזק...' —

'הנביא, אפשר שתהיה נבואתו לעצמו בלבד, להרחיב לבו ולהוסיף דעתו עד שידע מה שלא היה יודע מאותן הדברים הגדולים, ואפשר שישולח לעם מעמי הארץ או לאנשי עיר או ממלכה

לכונן אותם ולהודיעם מה יעשו או למונעם ממעשים הרעים שבידיהם. וכשמשלחים אותו נותנין לו אות ומופת, כדי שידעו העם שהא-ל שלחו באמת. ולא כל העושה אות ומופת מאמינים לו שהוא נביא, אלא אדם שהיינו יודעים בו מתחילתו שהוא ראוי לנבואה בחכמתו ובמעשיו, שנתעלה בהן על כל בני גילו, והיה מהלך בדרכי הנבואה בקדושתה ובפרישותה, ואחר כך בא ועשה אות ומופת ואמר שהא-ל שלחו — מצוה לשמוע ממנו שנאמר אליו תשמעון, ואפשר שיעשה אות ומופת ואינו נביא וזה האות יש לו דברים בגו, ואף על פי כן מצוה לשמוע לו הואיל ואדם גדול וחכם וראוי לנבואה הוא, מעמידים אותו על חזקתו — שבכך נצטוינו, כמו שנצטוינו לחתוך את הדין על פי שני עדים כשרים ואעפ"י שאפשר שהעידו בשקר — הואיל וכשרים הם אצלינו מעמידין אותן על כשרותן. ובדברים האלו וכיוצא בהן נאמר הנסתר לה' אלקינו והנגלת לנו ולבנינו ונאמר כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב (לשון הרמב"ם יסודי התורה ז.ז. וע"ע להלן ובהקדמתו למשנה ובדרשות הר"ן יא).

'כך עונשו של בדאי, שאפילו אמר אמת אין שומעין לו' —

'... ויש אחרים שהם קרובים להם (— לכת שקרנים) במדרגה, אף על פי שאינם כמוהם ממש, והם המכזבים בסיפוריהם ודבריהם, והיינו שאין אומנותם בכך ללכת ולבדות סיפורים ומעשים אשר לא נבראו ולא יהיו, אבל בבואם לספר דבר מה, יערבו בהם מן השקרים כמו שיעלה על רוחם, ויתרגלו בזה עד ששב להם כמו טבע, והם הם הבדאים אשר אי אפשר להאמין לדבריהם, וכמאמרם ז"ל: כך ענשו של בדאי שאפילו אמר אמת אין שומעים לו, שכבר הטביעו בהם הרעה הזאת שלא יוכלו לצאת דבריהם נקיים מן הכזב מתוך פיהם' (מסילת ישרים יא).

דף צ

'המתנבא לעקור דבר מן התורה חייב' — ... נמצאת אומר שכל נביא שיעמוד אחר משה רבינו, אין אנו מאמינים בו מפני האות לבדו, כדי שנאמר אם יעשה אות נשמע לו לכל מה שיאמר, אלא מפני המצוה שצוה משה בתורה ואמר אם נתן אות אליו תשמעון, כמו שצונו לחתוך הדבר על פי שנים עדים ואף על פי שאין אנו יודעין אם העידו אמת אם שקר, כך מצוה לשמוע מזה הנביא אע"פ שאין אנו יודעים אם האות אמת או בכישוף ולט.

לפיכך אם עמד הנביא ועשה אותות ומופתים גדולים ובקש להכחיש נבואתו של משה רבינו — אין שומעין לו, ואנו יודעין בבאור שאותן האותות בלט וכשוף הן, לפי שנבואת משה רבינו אינה על פי האותות עדי שנערוך אותות זה לאותות זה, אלא בעינינו ראינוה ובאזנינו שמענוה כמו ששמע הוא. הא למה זה דומה? לעדים שהעידו לאדם על דבר שראה בעיניו שאינו כמו שראה, שאינו שומע להן אלא יודע בודאי שהן עדי שקר. לפיכך אמרה תורה שאם בא האות והמופת לא תשמע אל דברי הנביא ההוא, שהרי זה בא אליך באות ומופת להכחיש מה שראית בעיניך, והואיל ואין אנו מאמינים במופת אלא מפני המצוות שצונו משה, היאך נקבל מאות זה שבא להכחיש נבואתו של משה שראינו וששמענו (רמב"ם יסודי התורה ח, ב ג).

על החילוק שבין עכו"ם לשאר מצוות — ע"ע טעם לשבח במשך חכמה שופטים ח, טו. וע"ע מחשבות הרוץ עמ' 184; שם משמואל, מצורע.

ב. כל אלו וכיוצא בהם שפטורים מן המיתה, יש לבית דין הגדול לנדותם ולהפרישם ולהכותם ולמנעם מללמד כפי מה שיראה להם שהדבר צריך לכך (רמב"ם ממרים ג,ו).

ב. זעירא מאנשי ירושלים אמר שאם רצו ב"ד למחול – מוחלים לו. וכשבא לפני חבריו, חכמי הדרום, לא הודו לכך – כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל.

הרמב"ם בחיבורו הגדול (ממרים ג,יה) כתב שזקן ממרא אין צריך התראה, אבל בפירוש המשנה כתב שצריך [ומה שאמרו בגמרא אין צריך התראה – היינו להתרות משום העבירה הפרטית, אבל מתרים בו שלא יעשה כהוראתו. תורא"ש].

קצא. המוסף בית על ארבעה בתי תפלין של ראש, המוסף חוט נוסף על ציציותיו, והמוסף מין נוסף על ארבעת המינים – האם יצא ידי חובתו?

המוסף בית על ארבע בתי התפלין – לא יצא, שבית חיצון שאינו רואה את האויר – פסול. המוסף חוט בציצית – אם קשר עליון דאורייתא (וכן המסקנא. תוס' ו"פ ע"י מנחות לט.) – לא קיים מצוותו. ואם לאו, כל חוט עומד לעצמו ואין ההוספה מגרעת בעיקר המצוה (ודוקא אם לא כרך החוט הנוסף עם שאר החוטים בגדיל. עפ"י אגרות משה).
וכן לענין ארבעת המינים – לרבי יהודה שאמר 'לולב צריך אגד' – בטלה צורת המצוה [שהמינים כולם כיחידה אחת הם]. ולדעת חכמים שלולב אין צריך אגד [אלא משום מצוה מן המובחר] – כל מין עומד לעצמו, ויצא ידי חובתו.

דף פט

קצב. א. היכן ומתי ממיטין זקן ממרא?

ב. אלו חוטאים צריכים הכרזה בישראל קודם הענשתם על ידי בית דין?

א. מעלים את הממרא לבית דין הגדול שבירושלים, ומשמרים אותו עד הרגל ואז ממיתים אותו שם [ולא במקום אחר]. דברי רבי עקיבא. רבי יהודה אומר: ממיתים אותו מיד ושולחים שלוחים לכל המקומות לפרסם הדבר.

אין ברור מדברי המשנה והברייתא, האם לדעת רבי יהודה הורגים אותו בירושלים או אף בכל מקום. ונחלקו הדעות בדבר (ע' כסא רהמים).

ב. ארבעה צריכים הכרזה: המסית, בן סורר ומורה, זקן ממרא ועדים זוממים (וכל ישראל; וכל העם; והנשארים ישמעו ויראו).

דפים פט – צ

קצג. א. מהם העונשים לנבואת שקר לסוגיה השונים?

ב. מה היו חטאי צדקיה בן כנענה; חנניה בן עזור; יונה בן אמת; חבירו של מיכה (מיכיהו); עדו הנביא.